

דיאלוג בין ישראלי למצרי

מראד והבה

מערבית: ישראל שרנצל

פרופ' חוסיין (משמאל) עם פרופ' חיים בן-שחר, בטקס הענקת דוקטור של כבוד ביוני 1980

מאמר זה הופיע ב-25 בפברואר 2005 בשבועון הקהירי 'אלמצור'. מחברו הוא פרופסור מראד והבה, פילוסוף, איש השמאל המצרי החילוני, שלימד פילוסופיה באוניברסיטת קהיר שנים רבות.

חוסיין פאוזי, האינטלקטואל המצרי הידוע, שהלך לעולמו בשנת 1988, היה סופר פורה. בראשית דרכו האקדמית שימש פאוזי פרופסור לביוגרפיה ימית, והיה מראשי הדוברים בזכות הגישה הביקורתית-חילונית בתרבות ובחיים. פאוזי קידם את השלום עם ישראל בהתלהבות רבה וביקר בישראל פעמים רבות על פי הזמנתם של מוסדות אקדמיים שונים בין השנים 1980-1986.

הישראלי הוא ששון סומך והמצרי הוא ההוגה החילוני חוסיין פאוזי (1900-1988), הדיאלוג התקיים באוניברסיטת פרינסטון ב-1974; ונכלל במאמרו של סומך שהופיע בכתב העת 'Jerusalem Quarterly'; ששון סומך הוא חתן פרס ישראל בחקר הספרות הערבית.

המתרגם

בספר **סינדכאד אלא אלע'רב** (סינדכאד יוצא למערב). בשנת 1942 יסד המלך פארוק את אוניברסיטת אלכסנדריה ומינה את טאהא חוסיין לעמוד בראשה, וזה מינה את פאוזי לדיקן הפקולטה למדעים. סומך מצביע על תופעה מעניינת: בספר מאוחר יותר **סינדכאד פי רחלת אלח'יאת** (סינדכאד במסע החיים) שיצא ב-1962, אין פאוזי מזכיר כלל את הפיכת הקצינים החופשיים ב-1952, משום שלא היתה לכך השפעה על חייו או על דעותיו. עם זאת הוא מונה לאחר ההפיכה לתת-שר "ההדרכה הלאומית" ותמך במסגרת תפקידו באמנויות שהוזנחו עד אז: ציור, ריקוד, תיאטרון ומוסיקה. הוא אף ערך את הירחון הספרותי 'אלמג'לה', ושימש כעורכו הראשי במשך שנים אחדות; על אף שהיה זה ביטאון ממשלתי, הוא שמר על עצמאות ושימש מעין מועדון פתוח לדור חדש של כותבים ואמנים. פתיחות זו, סבור סומך, היא שהביאה

עת ששהה סומך בשנת שבתון באוניברסיטת פרינסטון ב-1975, נודע לו שחוסיין פאוזי עומד להגיע לארה"ב, ופרינסטון תהיה אחת התחנות שבהן ירצה. הדבר מילאו שמחה שכן חלם זמן רב לדבר עמו, לאחר שהושפע עוד בעת נעוריו בבגדאד ממאמרים של פאוזי שעסקו ברשמיו מביקוריו בכמה בירות אירופיות לאחר מלחמת העולם השנייה. סומך שב והושפע ממנו כשגילה, בעת שחקר את התפתחות הסיפור המצרי, כי פאוזי הוא חלק מהיסטוריה זו, והיה חבר בקבוצת סופרים צעירים שטיפחו את ז'אנר הסיפור הריאליסטי. לאחר הרצאתו של פאוזי באוניברסיטת פרינסטון הציג עצמו סומך בפניו, אך האמין שהיכרות זו לא תוכל להיות מבוא לדיאלוג של ממש, בשל השלכותיה השליליות של מלחמת 1973. אלא שהערכה זו התבררה כשפאוזי ביטל את כל התחייבויותיו כדי להמשיך בשיחתם למשך יום תמים. הם דיברו על ספרות ולא על פוליטיקה; המלחמה שנגמרה לפני זמן קצר לא נזכרה מפורשות וסומך פירש כנימוס גרידא את דברי פאוזי כי הוא מקווה שהשלום ישורר בין שני העמים. אך פרשנות זו התערערה כשנודע לסומך כי עם שובו לקהיר החל פאוזי, עם כמה מעמיתיו, להטיף לרעיון השלום עם ישראל במסגרת של פתרון הגיוני. לאחר חתימת חוזה השלום בין שתי המדינות היה פאוזי מראשוני המבקרים המצרים בישראל, והוענק לו אז דוקטור לשם כבוד מאחת האוניברסיטאות בישראל [אוניברסיטת תל-אביב] בזכות מחויבותו לשלום ותרומתו לחיים האקדמיים והתרבותיים במצרים. שוחחנו, זוכר סומך, על הזרם הליברלי במצרים במהלך מהפכת 1919 ולאחריה. פאוזי סיפר כי ראשי הזרם הזה היו בעלי שאיפות נעלות, אך לא הצליחו לממשן. על רקע זה הקים, יחד עם סופרים צעירים נוספים, חוג ששאף להגשים את מהפכת המודרניזם בספרות המצרית בכללותה, ובעיקר בז'אנר הסיפור, בהשפעת חלוצי הריאליזם במערב. כך נוסד כתב עת בשם 'אלפג'יר' ('השחר') שכותרת המשנה שלו היתה 'ההריסה והבנייה', ובין עורכיו היו יחיא חאקי, טאהר לאשין ויחיא תימור, שהפכו לאחר מכן לחלוצי הסיפור הריאליסטי המצרי. לאחר שסיים פאוזי את לימודי הרפואה במצרים ב-1923, לא עסק במקצועו אלא קיבל מלגה מממשלת מצרים ללימודי אוקיינוגרפיה בצרפת, שם ניסה גם ללגום ככל יכולתו ממעיינות התרבות המערבית שאותה העריך. עם שובו מלימודיו פנה לכתביה ותרם מיצירתו לכתב העת 'מג'לתי' (כתב העת שלי) בשיתוף עם תופיק אלחכים, ובו פרסם שורת מאמרים על הרפתקאותיו בתחום הימי, שכונסו אחר כך

היה לו כל ספק שיסודות תחייתנו חייבים להתבסס על אושיות התרבות המערבית, ונטיותיהם הדתיות או לכיוון המזרח בכללו לא הסיטו אותו מהמגדלור של המערב ותרבותו".

פאזי ממשיך: "אך היום דומה כי רבים, בין צעירים ובין לאו, סבורים שכבר לקחנו די והותר מהמערב וקוראים להתחברות לתרבויות מזרחיות, יהיו אשר יהיו תכניהן, סכנותיהן עבורנו, ומחויבותנו כלפיהן. אכן

תרבויות המזרח הן דף מפואר בתולדות העולם, אך יש לזכור תמיד כי התרבות בת ימינו היא תוצר של תרבויות המערב והמזרח כאחד, שעליהן הוסיפו עמי אירופה מאז עידן הרנסאנס את היסודות המכוננים את חיי העולם כיום במזרח ובמערב כאחד. אך סופו של מי שמזניח את התרבות המודרנית הוא לשוב אל החשכה והבורות. אהיה צבוע, פחדן ובוגד בעמי אם לא אבטא במפורש את סערת נפשי בשנים האחרונות: אם תאבד מצרים את אמונתה

ביסודות התרבות המערבית היא תשוב לתקופותיה החשוכות ביותר". את נכונות המשפט האחרון ניתן לראות היטב בספר שחיבר פאזי ב-1985, ובו הוא קורא לתחייה לצורך עימות עם האיסלאם הרדיקלי במצרים ובאיראן, ומצביע על השלילה שבמעבר אינטלקטואלים חילוניים לזרם האיסלאמי הקיצוני. סומך מעיר כי מעבר כזה אינו בגדר תופעה חדשה במצרים ובלט גם בשנות השלושים של המאה העשרים. נראה כי פאזי לא יכול לשאת מהפך כזה ולא ראה לו כל הצדקה. ראייה נוספת להשקפתו היא אירוע שהתרחש בשנת 1980 - פאזי הגיע לבית השידור המצרי להקלטת שיחה על המוסיקה הקלאסית המערבית; אחד האחראים שם דרש ממנו לפתוח את השיחה באמירות שסרתו בעיניו את ערכיו החילוניים. פאזי לא הקליט דבר, ויצא מהבניין לבלי שוב.

באוגוסט 76 נסענו יחד להשתתף בוועידה בינלאומית למדעי החברה באסיה ובצפון אפריקה שנערכה במכסיקו. הטיסה ארכה כעשרים שעות ופאזי לא פסק מלהעלות סוגיות תרבותיות שונות. לפני הנחיתה אמר לי: "העתיד שייך לכם, אנשי השמאל, אך זאת בתנאי שתהפכו את העם לחילוני".

**אם תאבד מצרים את אמונתה
ביסודות התרבות המערבית היא
תשוב לתקופותיה החשוכות
ביותר**

לבסוף להדחתו מתפקידו כעורך ראשי ושיקפה מאבק סמוי בינו לבין הנאצריסטים. בשל מאבק זה סולק פאזי מכל מתפקידיו הממשלתיים בשנת 1960 - שנת החקיקה הסוציאליסטית, שהעמיקה את משבר האמון בינו לבין המנהיגות הפוליטית הבכירה: כאחד מחלוצי הליברליזם לא יכול היה פאזי לתמוך בחיזוקו של משטר חד-מפלגתי או ב"חוקים הסוציאליסטיים".

קריאתו של נאצר לאחדות ערבית העצימה את המשבר, אך למרות זאת הסכים פאזי להיות אחד הכותבים ב'אל-אהראם'. הוא גילה אהדה לסאדאת ולמובארכ, אך ראה בשלילה את חיזוריו של סאדאת אחר הזרם האיסלאמי. סומך מסביר כי סאדאת נהג כך כדי ליצור איזון בין הזרם האיסלאמי לבין הזרם השמאלני, אך איזון זה הוא שהביא לבסוף לרצח סאדאת.

בספרו *סינדבאד מצרי, דחלה פי רחאב אלתאריח'* (סינדבאד המצרי, מסע ברחבי

ההיסטוריה) מדגיש פאזי שמצרים היתה אחת המכוננות הראשונות של התרבות האנושית, "התרבות החיה" בלשונו, אלא שתרבות זו התמוטטה כיוון שהארץ נכבשה על ידי האימפריה העות'מאנית. ספר זה ראה אור דווקא ב-1961, בתקופת השיא של האידיאולוגיה הנאצרית וקריאתה לאחדות ערבית, שהתבטאה במחיקת השם מצרים, שהפכה אז כידוע ל"רפובליקה הערבית המאוחדת". פאזי נחשב אז לא רק לסוטה אידיאולוגי אלא לבוגד ממש.

לכן השאלה המהותית היא זו: האם האהבה וההתעמקות בתרבות המערבית סותרות את התרבות הערבית?

תשובתו של פאזי עולה מכתביו ומשיחתו עם סומך, המסביר כי אהבת פאזי לתרבות המערבית היא הנימה השלטת בספרו *סינדבאד אלא אלע'רב*, שזוכר לעיל, ובו הוא אומר: "אני סבור שאבי היה הראשון שכיוון אותי אל המערב; הוא האמין כי עתידה של מצרים תלוי בהתקדמותה בנתיב התרבות המערבית, וזהו כנראה מה שמבדיל בין דורו של אבי לדור הנוכחי. הדור שעסק בחינוכנו שנהא אמנם את הכובש, התפלל לניצחון הסולטאן העות'מאני ותמך במפלגה הלאומית, אך לא

על טארק חיגי ועל מקומו בשיח הליברלי המצרי

«המשך מעמ' 31»

בבחירות בינואר 2006 ומינויו של אסמאעיל הנייה לראש הממשלה וכמובן, מלחמת לבנון השנייה; ועל אף כל אלה הרלוונטיות של המאמר בעינה עומדת, ולא בשל יכולותיו של המחבר לנבא את העתיד להתרחש הן באזורינו והן בזירה הבינלאומית, אלא משום שתרחישו ותחזיותו הם בבחינת wishful thinking שלו, המשקפים את משנתו הליברלית בכללותה אך בעיקר את עמדתו המתונה בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

מירה צורף

ד"ר מירה צורף, מרצה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת ת"א, ובחוג לשפה ולספרות ערבית במכללת בית ברל

הציב לו למטרה להיאבק בפיגור החברתי, המזין לדעת חבריו את הקנאות הדתית, בחר להתמקד בביטוינו בנושאים כגון אלה שכן, עיקר פעילותה של "האגודה המצרית לנאורות" נסבה סביב ארגון כנסים, תרגום הגות מערבית לערבית והפצת כתביהם של חלוצי הליברליזם המצרי. ואכן, עמדת המוכיח בשער וזו של המתנבא - החוזה את שעתיד להתרחש, משמשות בערוביה במסה דלהלן, הנושאת את הכותרת: "שיחות עם ידידי התמהוני".

המאמר נכתב באוגוסט 2004. מאז ועד היום התחוללו תמורות מרחיקות לכת בזירה המזרח-תיכונית בכלל ובזירה הפלסטינית בפרט. בכלל אלה ניתן למנות את פטירתו של יאסר עראפת, בחירתו של אבו מאזן לנשיא הרשות הפלסטינית בפברואר 2005, ניצחון תנועת החמאס